

PRIELINKSNIO *PRIEŠ* (*PRIEŠAIS*) VARTOJIMAS DABARTINĖJE LIETUVIŲ KALBOJE

E. VALIULYTĖ

Prielinksnis *prieš* literatūrinėje kalboje turi ir ilgesnę formą – *priešais*, tik ji rečiau vartojama, pvz.: *Priešais jo nosį kabaliojo pakabintas lubose musėms naikinti popierius*. CvR₁ I 221.

Tarmėse vartojama daugiau šio prielinksnio variantų: *prėš* KzR, Nm, Škn, Sk, Žg, *pryš* Škn, Sk, Šts, Plt, Krt, Klp, Kp, *priš* Šlu, Škn, *priešai* Klvr, *pryšais* Škn, *priešu* Lkm, Slk, *priešiai* Knv.

Literatūrinėje kalboje prielinksnis *prieš*, eidamas su galininku, reiškia įvairius santykius: 1) erdvės (*stovėti prieš veidroді, bėgti prieš vežimą, plaukti prieš srovę*), 2) laiko (*išvykti prieš metus, baigti prieš lietų*), 3) priešingumo (*sukilti prieš valdžią, murmėti prieš ponus*), 4) lyginimo (*prieš mane mažas*).

1. Erdvės santykių reikšmės

Prielinksnis *prieš* dažniausiai vartojamas erdvės santykiams reikšti. Galima išskirti kelias prielinksnio *prieš* su galininku erdvės reikšmes.

1) *Vietos ko nors priešaky reikšmė*. Prielinksnis *prieš* vartojamas, reiškiant, jog kas nors yra ar vyksta priešais priekinę ar centrinę dalį daikto, pasakyto priklausomuoju žodžių junginio dėmeniu. Pagrindiniu dėmeniu tokiu atveju eina žodžiai, reiškiantys būseną, padėtį ar konkretų fizinį veiksmą.

a) Ši reikšmė ryškiausia junginiuose, kurių priklausomuoju dėmeniu eina asmenis reiškiantys žodžiai.

Ketvertas vaikelių, nuo 4 iki 8 metų, stovėjo prieš motulę išlydėdami. Vaižg RR I 385. *Antanas, kur buvęs, paėmęs Marikei už rankos, klupt! ir suklaupė abudu prieš tėvus*. ŽemR III 356. *Pranas Strimas vis dar tebestovėjo prieš Petrą*. VencGD 71. *Du berniukai, vaidinantys alyvų pirklius, atsistojo prieš teisėją*. BalčTVN 195.

Atskirai minėtina konstrukcija *prieš akis* (ji gali būti išplėsta pažyminio), kuri paprastai vartojama tada, kai norima pasakyti, jog prieš asmenį yra plati erdvė, didelis ar neapibrėžtas kiekis daiktų ir pan.

Tuomet prieš akis išsitiesdavo Vengrės slėnis su įvairiaspalviais pasėlių dryžiais. CvR₁ II 28. *Prieš akis užsidedė daugybė lempų, ties vienu įėjimu stovėjo tirsčiau miestiečių, žiūrinėjančių iškabintus paveikslus*. CvR₁ V 76. *Pasikėlus kambarin,*

į Karolį padvelkė dažų, kažkokių vaistų kvapas, ir prieš akis sumirgėjo dešimčių paveikslų kontūrai ir spalvos. VencGD 342. Šit neseniai prieš akis turėjai visus gyvulius – ir kaip galėjai išsikrykdyti, kol aš pavalgiau pusryčių! Dkš. Nieko prieš akis nematyti. Rm.

Prieš Juro akis mirguliavo veidai, kepurės, skarelės. CvR₁ V 234. Prieš mano akis iškilo nauja figūra. CvR₁ II 190. Veidu į vakarus, kur saulutė pamažu žemyn leidžias, išžiūrėjes į erdvę, ne tą erdvę, kuri prieš jo akis, tik į tą, kuri jame pačiame, Mykoliukas varo ir varo vis tą pačią melodiją. Vaižg RR I 41.

Ši konstrukcija gali būti vartojama ir laiko reikšme „ateity, prieky“.

Prieš akis dar daug laiko. Pn. Suspėsit, atsiesit iki soties, vasara ilga prieš akis. BaltPV I 37. Jam prieš akis kareiviai (kariuomenės tarnyba). Dar visas darbas prieš akis tebestovi, niekas nedirbta tebėr. Kp.

b) Buvimo ko nors priešaky reikšmė taip pat ryški junginiuose, kurių priklausomuoju dėmeniu eina žodžiai, žymintys daiktus su aiškiai išsiskiriančia priekine ar centrine dalimi, kitais atvejais – ta reikšmė blankesnė.

Jis stovėjo prieš nedidelį, jau sutrūnijusį medinį kryžių. CvR₁ II 359. Vieną rytą atsikėlęs ponas Kurminas pamatė, kad prieš jo gonkas klūpo be kepurės Dotkus. VienIMA 136. Juodu stovėjo prieš trijų aukštų namus. VencGD 420. Viešbutėlis buvo įrengtas antrajame didelio medinio namo aukšte prieš turgaus aikštę. VencGD 292. Petras matė, kaip Marta šypsodamasi atsisėdo prieš balta staltiese užtiestą stalą. VencGD 74. Kai atvažiuodavo pas poną svečių, kepavo viščiukus, užmovę ant geležies prieš pečių. Skr. Kurį laiką popieriai smilko, paskui pūkstelėjo šviesia liepsna, ir senis, sėdėdamas ant suoliuko prieš židinį, susimąsčiusiomis akimis sekė besiraitančius lapus. VencGD 51. Jis sėdėjo prieš lempos šviesą, ir senis dabar gerai matė jį visą. VencGD 54. Kai prieš kalvutę, ties šuliniu, vokietis nusėdo nuo dviračio, našlė jam nusišypsojo. CvR₁ II 230. Prieš bangas sustojus, šauk mane vardu. SNėrR I 428.

Buvimo ko nors priešaky reikšmė gali būti pabrėžiama ir kitų žodžių, pavyzdžiui, tiesiai, stačiai ir pan.

Toje pačioje gatvės pusėje, tiesiai prieš Daubarą sodybą, gyvena Stašys. Myk-PutS I 29. Štai stačiai prieš mano akis gautas laiškas, į kurį aš turiu atsakyti. VaižgRR I 138. Vis-à-vis prieš Martą sėdėjo pulkininkas Dalba-Dalbaitis, mėgėjas išgerti. VencGD 100.

c) Junginiai su prielinksniu prieš atskirais atvejais gali reikšti erdvės santykius su sąlygos reikšmės atspalviu.

Ir Vilnius buvo netoli, prieš saulę bokštai švietė. MarcinkDP 91. Atsisėdo prieš jį senis taip, kad jo plikė prieš saulę blizgėjo. BM 145. Ties tvartais stūksojo krūvos savo laiku neišvežto mėšlo, jau gerokai įdžiūvusio prieš saulę. VencGD 88. Juostos šimtaspalvės prieš mėnulį džius, – šliaužios devynagalvis, grauždamas medžius. SNėrR I 433. Sunkesnis vežimas prieš kalną. M.

d) Prielinksnis prieš vartojamas įvardinėse samplaikose vienas prieš kitą, prieš vienas kitą, prieš vienas antrą, prieš kitas kitą. Pažymėtina, kad šios samplaikos eina ne tik su padėties, būsenos, bet ir su judėjimo bei abstrakčios reikšmės veiksmožodžiais.

Mažoje keltininko būdoje, ant rastgalio, vienas prieš kitą sėdi du vyrai. CvR₁ II 99. Mes su Stepuku sukome žilvičio švilpukus ir grojom susėdę vienas prieš ki-

tą kur ant akmens. BaltPV I 55. *Pradėjo temti, ir jiedvi sėdėjo viena prieš kitą.* VencGD 151. *Mažieji medeliai siūbuoja prieš vienas kitą, tarytum šnekasi arba sveikinasi.* ŽemR III 492. *Šoka, kaip gaidžiai prieš vienas kitą.* Gs. *Prieš vienas antrą rokuojas. Prieš kits kitą stigavojas, šnekas.* J. *Susižodžiavo dėl mažmožio ir tyliai urzgė viena prieš antrą.* SimonVK I 216. *Jie šaipėsi, juokavo su merginomis, vieni prieš kitus demonstravo savo naujus drabužius.* VienP 143.

e) Buvimo ko nors priešaky reikšmė paremtas ir prielinksnio prieš vartojimas junginiuose, kurių pagrindiniu dėmeniu eina žodžiai, žymintys psichinę būseną, valios aktą ir pan., o priklausomuoju – asmenį, kolektyvą, rečiau daiktą, kurio atžvilgiu (ir neretai akivaizdoj) reiškiasi ta būseną¹.

Gana! Tos gėdos tau pakanka prieš niekšų gaują besižemint. SNrP I 237. *Dažnai jam pačiam, lygiai kaip ir Monikai, reikėjo prieš žmones raudonuoti, kad ji nemokėjo ne tik skaityti, bet ir savo vardo pasirašyti.* CvR₁V 58. *Dabar gi jūs esate tiktai save mylintys silpni egoistai, kurie nelaimėje mindo kojomis tuos, prieš kuriuos neseniai dar drebėjo ir meldėsi.* BilR I 49. *Oi, gvėra, gvėra, prieš visą svietaį apsijuokė!* CvR₁ II 54. *Kurgi akis bedėsi prieš motiną, prieš visą kaimą.* VaižgRR I 246. *Gerbė jį, mylėjo ir net prieš kitus dvarus didžiavosi turį tokį tįjūną, kurs net „šlekeri“ po truputį.* VaižgRR I 50. *Kalbėjo jos, kaip man pasirodė, tik tam, kad prieš mane pasigirtų lenkiškai kalbančios.* VienIMA 283. *Kartą Šmukštaras ir man nušluostė nosį, kai aš norėjau pasirodyti prieš naktigonius savo moksliskumu.* VienIMA 182. *Žadėjai vyrui tikrai mylėti, kad kasdien bartų – prieš jį tylėti.* Plv. *Ir kone kasdien lankstė kuprą čia prieš Grauzinį, čia prieš Laužadį.* Gud-GuzR I 122. *Tik nenorėdamas nusidėti prieš tiesą, aš papasakosiu viską, apie ką tada kalbėjau su karalium.* BalčGK 126.

Prielinksnis prieš panašiai vartojamas ir daiktavardiniuose žodžių junginiuose, taip pat su vienu kitu būdvardžiu, tik šiuo atveju paprastai reiškiami abstraktūs santykiai be erdvės reikšmės atspalvio.

Po motinos mirties mergaitė anksti surimtėjo, pajuto atsakomybę prieš brolius, prieš tėvą. VencGD 15. *Jis nori, kad piliečiai atlikinėtų savo priedermes visuomenei ne iš baimės ir prievartos, bet iš susipratimo ir atsakingumo jausmo prieš savo artimą.* BalčGK 297. *Tai mūsų teisė ir mūsų pareiga prieš savo tautą, prieš savo kultūrą, prieš istoriją...* VencLR 56. *O tu, mano mažėlėle, sergėkis nuo paslapčių prieš mane.* ŽemR I 238.

Oi, Juliau, Juliau, kalti mes prieš tave, labai kalti. SajK 128. *Tai buvo labai seniai, kai jis (varnas) buvo dar jaunas, sparnai stiprūs, kieti, kraujas šiltas, krūtinė atspari prieš vėją ir audrą ilgoje kelionėje.* CvR II 27. *Mokytojas pasijuto bejėgis prieš klasę (rš).*

2) *Priešingos judėjimo krypties reikšmė.* Prielinksnis prieš vartojamas, reiškiant, jog kas nors juda iš priešingos pusės, priešinga kryptimi, negu daiktas, pasakytas priklausomuoju žodžių junginio dėmeniu.

Šios reikšmės žodžių junginių priklausomojo dėmens leksinė reikšmė yra labai ribota. Juo paprastai eina žodžiai, reiškiantys judančius (ar gulinčius tam tikra kryptimi) daiktus. Pagrindiniu dėmeniu eina judėjimo veiksmažodžiai.

¹ Plg. E. Fraenkel, *Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen*, Heidelberg, 1929, p. 271–272.

Prieš srovę irtis sunku. JablRR I 662. Vienodai ir nuobodžiai čiukšėdamas, plaukia prieš vandenį nedidelis garlais. BilR I 131. Vėjui einant prieš saulę, bus blogas oras, einant paskui saulę – geras. Prk. Bet ką tu, senas žmogus, prieš tokį vėją papūsi. SimonP 36. Iškeliavo piktas, skuba plunkia prieš vėją, dargi į kalną, juos po kojų pinasi, sunku. ŽemR III 84. Kai prieš plauką glostai (katę) – pyksta. Slm. Sunku smilteles prieš kalnelį nešti. JD 551. Seni ir maži bėgom žiūrėti: prieš kalną dvylika arklių tempė (varpa). CvR₁II 197. Šimša pasikelia du kartus į dieną su savo išklypusia kumele prieš molio kalvą... CvR₁ II 327. Žiūriu – prieš man eina baltas stulpas. Ktk. Priešais musėjo trys žmonės. Ds. Mato, priešų jį ateina pulkas razbaininkų. Slk. Vaikus ir paauglius jie pavarė prieš juodvarnius į išsikerojusį vinkšnyną Grauzinio galusodėj, o suaugusius – lygiai ir vyrus, ir moteris – prieš pempes į pabalį. Gud-GuzR I 23.

Prielinksnis prieš vartojamas su įvardžiu *save*, reiškiant kryptį į „priekį“.

Tiesiai prieš save žengė, skubinais žingsniais, kada-ne-kada skaudžiai dejuodama. ŽemR III 187. [Veršiukas] bailiai sužiuro prieš save. CvR₁II 106. Pro ašarų ūkaną Elena žiūrėjo prieš save ir žmonių minioje staiga pamatė Edvardą. VenclGD 219.

Kaip rodo pavyzdžiai, čia kalbama ne apie du (ar daugiau), o apie vieną daiktą. Tuo šis prielinksnio vartojimo atvejas skiriasi nuo kitų.

Pažymėtina, kad prielinksnis *prieš* po judėjimo veiksmažodžių gali rodyti ne tik kryptį, bet ir vietą, plg.: *eiti prieš vežimą, eiti šalia vežimo, eiti paskui vežimą*. Šiuose junginiuose yra pasakoma daikto vieta judėjimo metu, plg.: *stovėti prieš vežimą, stovėti šalia vežimo, stovėti už vežimo*.

Kalbama vietos reikšmę sunku atskirti nuo krypties reikšmės. Tą dviprasmiškumą panaikina platesnis kontekstas.

Valsčiaus žandaras Gumelis, nežiūrėjęs ne tik prieš save bėgusių draugų, bet ir savo arklio uodegos, pasiklydo ir nugrimzdo su vežimu į varliabalę. CvR₁ II 172. Pirmiausia, prieš karstą nebuvo matyti einant kunigo. VenclGD 218.

Literatūrinėje kalboje tokia reikšmė vartojamas ir prielinksnis *pirma* su kilmininku, plg.:

Kas pirmą žmogaus eina? (šešėlis) Lš. Mužikai papratę eit pirmą arklių už dišliaus. Skr. Šuva bėga pirmą arklio. Sv. Pirmą savęs bernužėlis šyvus žirgelius vedė. TŽ II 374.

2. Laiko santykių reikšmė

Atsižvelgiant į žodžio junginio priklausomojo dėmens semantiką, galima išskirti du prielinksnio *prieš* vartojimo laikui reikšti atvejus.

1) Prielinksnis *prieš* vartojamas su laiko vienetus reiškiančiais žodžiais ir rodo, kiek laiko praėjo nuo veiksmo įvykimo iki kalbamojo momento.

Prieš metus siautęs kiaulių maras visiems pakankamai įvarė baimės ir nerimo. CvR₁II 108. Sako, jau prieš mėnesį vaikščiojęs kaip nesavas, pasmėlęs. CvR₁ II 343. Tik prieš valandą buvo sukviestas konsiliumas. VenclGD 212. Štai tik prieš pusvalandį Edvardas grįžo namo. VenclGD 274.

Laiko vienetus reiškiantys daiktavardžiai dažnai vartojami su pažyminiu, išreikštu kiekį žyminčiais žodžiais.

Prieš dvi savaites ji rašė gausianti paskyrimą greičiausiai į Baltarusiją. VenclGD 235. Juk laikraščiai ir knygos ten buvo užkištos prieš keturias dienas. VenclGD 129. Štai prieš porą metų su skritiniu rėžė – ir dabar mėlynė. CvR₁V 219. Kai kurie, gudriausi, jau susitvarkė prieš pusę metų, o kiti dar anksčiau. VenclGD 40. Gyventojai tuojau pažino muzikantą – tą patį lenktakojį, prieš keletą dienų čia atsivedusį būrį prie Mykolo vyšnios. CvR₁ II 125. Begimdudama ją, Onos motina – tik prieš kelis mėnesius palaidojusi kūdikio tėvą – mirė. CvR₁ II 29. Čia pat ir suoleliai, kuriuos prieš kelerius metus padarėm. CvR₁ II 115. Antai Karpis, jau prieš kiek metų atleidęs savo baudžiauninkus be žemės, šiandien turi nors sandomą, bet pigių darbo jėgą. Myk-PutS I 85. Namas buvo statytas prieš daugybę metų: jo sutrešusius, kirvarpų sugrauztus sienojus galėjai kiaurai pirštu perdurti. CvR₁ II 280.

2) Prielinksnis prieš vartojamas, reiškiant kokį nors faktą, kaip laiką, iki kurio vyksta ar įvyksta veiksmas. Tokių junginių priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardžiai, reiškiantys veiksmą, būseną, įvykį ar pan.

Gale mėnesių jie pasirodo gatvėse, prieš ešelonų išvykimą. CvR₁ II 291. Pirmininkas prašė jį, kad ryt, prieš susirinkimą, Reišelis užeitų į valsčių. CvR₁ II 375. Oras nurimo lyg prieš didelę permainą. CvR₁ I 263. Mano senelis ir tėvas prieš aną karą gyveno visą laiką Pabaltijy, atstovaudami vienai žemės ūkio mašinų firmai. CvR₁ II 251. Mes dar pasimatysime, būtinai pasimatysime prieš kelionę. VenclGD 410. Pasikalbėjom mes su juo prieš mirtį. CvR₁ V 165. Stengdavausi prieš miegą sugalvoti sau lengvus sapnus. CvR₁ II 277. Tik neužmiršk: ant tuščios širdies prieš valgį pakramtyk. CvR₁ II 28. Nė pusės nesugrėbė prieš audrą juk jinai. SNėrR I 257. Taip lenkia prie žemės tinginys, ar tik ne prieš lietų? CvR₁ V 104. Visi svečiai išsiskirstė tik prieš pat aušrą. ŽemR III 143. Šįryt atsikėliau dar prieš dieną. Ob. Atrodė, visa žemė prausiasi prieš didelę ir labai linksną šventę. BaltPV I 51. Vienus metus tektų pažymėti, kada mažoje Sakalausko žemės atkalmėje prieš sekmines pasėti linai, – prieš šilinę atnešė visišką prinokimą ir derlių. CvR₁ II 325. Prieš šienapiūtę kreipdavos į jį ne tik Užuožerių kaimo vyrai, bet ateidavo ir iš kitų tolimesnių apylinkių piovėjai su prašymu įtaisyti jiems į kotą dalgį. VienIMA 111. Tai ko gi čia panirai galvą, kaip arklys prieš dvėstinąjį? VaižgRR I 207. Višta gieda ne prieš gera. Ds. Prieš dvyliktą atkrapšlino senelis altarista į bažnyčią. ŽemR III 115. Prieš amžiaus galą ji lyg pametė tą baurią madą. Skr. Vaikas prieš metus pradėjo vaikščioti (neturėdamas metų). Ėr.

Prielinksnis prieš laiką žymi ir su daiktavardžiais, paprastai žyminčiais konkrečius daiktus, bet su prielinksniu, igyjančiais veiksmo, proceso reikšmę.

Prieš rugius (rugių piovimą) norim pievą nusipiaut. Trgn. Prieš teliuką (prieš atsivedant) karvę melžė. Ėr. Prieš mėsą piršlys ir buteliukus atkimšo. VaižgRR I 211. Prieš virtinius kiekvienam davė po stiklinę naminės. VienR V 45. Ką, geras berniukas, ar ne tiesa, aš jį pažinojau dar prieš kalėjimą... VenclGD 355.

Taip pat prielinksnis prieš gali būti vartojamas ir su asmenis reiškiančiais žodžiais.

Prieš Jablonskį mūsų raštų kalboje buvo atsiradę daug nelietuviškos konstrukcijos sakinių. LK I 57. Aš atėjau prieš jį. Ktk.

Prielinksnių konstrukcija gali eiti su patikslinamaisiais žodžiais, konkrečiai nurodančiais laiko tarpą, skiriančią kalbamus reiškinius.

Jis pabaigė taisyti tinklą ir išėjo žvejoti dvi valandas prieš dieną, kaip buvo įprasta. BalčTVN 180. *Pusė valandos belieka prieš tą važiavimą.* Lnkv. *Lyg nujausdamas greitą karo pradžią, padirbėjęs tik apie keturis mėnesius, Būga grįžo į Lietuvą 3–4 dienas prieš sienos uždarymą.* BūgRR I 45. *Porą dienų prieš vaidinimą artistai susirinko į generalinę repeticiją.* CvR₁ II 84.

Giminių ir savo draugų pakurstytas, jis ėmė ir prieš pat šaukimą į kariuomenę vedė. VienIMA 32. [Jarmala] *taip suminkštėjo, kad prieš pat Pamituvio išdalinimą liepė sušaukti kumečius ir bežemius į svarbų pasitarimą.* CvR₁ V 42. *Moteriškė nesulaukė naujojo, šviesaus namo, kurį Kiškis ėmėsi statyti prieš pat jos mirtį.* CvR₁ II 74. *Prieš pat kalėdas atėjo žinia: valdžia nuversta.* CvR₁ V 150. *Kaimiečiai pasakojo vienas kitam, kad Raulo tėvas – tai jaunas kamendorius, kurs prieš patį gimimą Raulo buvo iškeltas į Kuršą.* BilR I 33.

Minėtina konstrukcija prieš laiką, turinti apibendrintą reikšmę „per anksti anksčiau, negu“.

Jo mirtis, atėjusi prieš laiką, buvo didžiausias smūgis ir neįkainojamas nuostolis mokslui ir visuomenei. LK I 83. *Gerokai prieš sutartą laiką [Ona] atsidūrė giraitėje, po ažuolu.* CvR₁ II 45.

3. Priešingumo reikšmė

Iš konstrukcijos su prielinksniu prieš būdingos konkrečios judėjimo krypties reikšmės išsirutuliojo abstrakti priešingumo reikšmė, kuri paprastai iškyla, nusakant žmonių tarpusavio santykius. Tokį perėjimą aiškiai iliustruoja kad ir pavyzdys *eiti prieš mane*, galintis turėti dvi reikšmes: konkrečią – erdvės ir abstrakčią – priešingumo reikšmę².

1) Priešingumo santykius reiškia junginiai su prielinksniu prieš, kurių pagrindiniu dėmeniu eina veiksmažodžiai, turintys puolimo ar pasipriešinimo, gynimosi reikšmę, o priklausomuoju – daiktavardžiai, dažniausiai nusakantys asmenis; rečiau – kitas sąvokas.

Darbininkas negi kovosi prieš darbininką? CvR₁ II 345–346. *Apsidairęs aplinkui, daktarėlis kuždėdavo, kad lenkai ruošiasi sukilti prieš valdžią, kad sukilsianti ir Lietuva.* Myk-PutS I 46. *Po kelių dienų musje Šato buvo atleistas iš įstaigos, o vėliau ir teisiamas kaip kėsinęsis prieš savo viršininko gyvybę.* CvR₁ II 83. *Vienas tik kalvis Diržys kurstė ir prieš dvarų ponus, ir prieš patį vyriausiąjį poną – „ciesorių“.* Gud-GuzR I 39. *Šiaušėsi jis ir prieš savo motiną, kam ji užsiėmė užkurti.* VienIMA 30. *Jei jos vyras negaus darbo ir ji nepajėgs spirtis prieš žiaurų gyvenimą, – atiduos save plačioms atogrąžų miesto gatvėms.* CvR₁ II 296. *Jis nebijo prieš tėvą rankos pakelti.* Ds. *Moteris buvo geros širdies, niekad bernui nešiurkštavo ir ne vienu atveju stengėsi užstoti jį prieš vyrą.* CvR₁ II 68. *Prašiau pasigailėti ir užtarti mus prieš plėšikus.* BalčGK 150.

Pagrindiniu dėmeniu gali eiti ir kalbos veiksmažodžiai, neretai turintys priešingumo, nepalankumo reikšmę.

² Žr. E. Fraenkel, min veik., p. 271; P. Būtėnas, Lietuvių kalbos prielinksnių mokslas, Kaunas, 1930, p. 120.

– *Nepiktažodžiaukite prieš dievą, – niūriai tarė vienuolis.* VenclGD 206. *Išvarginti žiemos, nederliaus metų, žmonės murmėjo prieš komitetus, sukurtus nukentėjusiems šelpti.* CvR₁ V 124. *Senis – juk senis, jis tik mokėjo padejuot ir paburnot prieš traukinį, kuris jo sūnų taip pat išvežė.* CvR₁ II 338. *Kalbančių prieš ponus, nepatenkintų būriai didėjo.* CvR₁ V 35. *Patikimesniesiems tylomis daktarėlis Dimša pakalbėdavo ir prieš ciesorių ir visą jo valdžią.* Myk-PutS I 46. *Butvila labai šarpus žmogus, nemėgsta, kad prieš jį kas šnekėtų.* CvR₁ II 309.

Prielinksnis prieš panašiai vartojamas ir daiktavardiniuose žodžių junginiuose. Pagrindiniu dėmeniu šiuo atveju eina veiksmą ar veiksmo rezultatą reiškiantys daiktavardžiai.

Kaip mūsų kova prieš dabartinį pasaulį už kitą – būsimą, komunistinį! Gud-GuzR I 359. *Vis tolyn bėgančiojo mažojo Tomo krūtinėje kaupėsi įnirtis, pasiryžimas prieš didelę neteisybę.* CvR₁ II 25. *Petras jau nemaž prisiklausė murmėjimų prieš ponus ir prieš valdžią.* Myk-PutS I 64. *Ar kokį piktažodį sumanymą prieš mano šeimnininką, ar tik norėjimą pajuokauti?* BalčTVN 22. *Daugelis laikė „Keliones“ gražia pasaka ir nematė, kad jos turi giliausią prasmę, negailestingą satyrą prieš Anglijos tvarką, įstatymus, papročius ir politiką.* BalčGK 295. *Atvažiauvau pagalbos prieš Sapiegą prašyti.* SruogR III 241. *Rytoj Kanijoj (Kreta) prasideda naujas teismas prieš laikraštį „Avgi“.* T 1960 277.

Priešingumo reikšmė ryški ir įvardiniuose junginiuose.

Kas už Pečiūrą, pasilikite vietoje, o kas prieš jį, pereikite dešininę pusę. Vien IMA 104. *Aš prieš tave, nors ir visi bus už tave.*

Prielinksninės konstrukcijos pagrindu yra atsiradusi ir savarankiška, t.y. be linksnio, prieš vartoseną ta pačia reikšme.

Kas už mane – eikite dešininę, kas prieš – kairinę. Tačiau studentas Vabalaitis netarė nei už, nei prieš, bijodamas užrūstinti šeimnininkę. DovydPK 85. *Pirmą kartą savo gyvenime jis leidžiasi mušamas, nekibdamas prieš.* SimonVK I 107.

Žodžių junginiuose, kur priklausomuoju dėmeniu eina abstrakčios reikšmės daiktavardžiai *valia*, *noras*, turintys kilmininko pažyminį, konstrukcija gauna nuolaidos reikšmės atspalvį.

Tėvas prieš savo valią atsiminė, kaip prieš porą metų Joną sunkvežimiu parvežė namo kruviną, su permušta sraigto galva. VenclGD 46. *Prieš Anatolio valią tėvas jį norėjęs apvedinti su rauplėta amerikone, nepaprastai turtinga.* CvR₁ II 41. *Siaubinga prieblanda užtvindė pirkį, visi stovėjo tylūs ir išbalę – prieš savo norą nepravirkę.* SNėrR I 224. *Kad tu buvai įėjusi į tą kambarį prieš mano norą... dabar turi ten vėl eiti prieš savo norą.* BalčGP₁ 99. *Ir prieš viso kaimo norą neleido atidaryti mokyklos.* Gud-GuzR I 29.

2) Prielinksnis prieš pavartojamas, dažniau raštuose, reiškiant daiktą, kuris nukreiptas prieš kitą daiktą, skirtas jam sunaikinti ar pašalinti.

Prieš mirtį žolių nėra. SimonVK I 76. *Girdėjau, kad jau – ar turi, ar atrado gerus vaistus prieš kraujaligę.* SimonVK II 363. *Sieros kalkių nuoviros plačiai vartojamos prieš įvairias grybines ligas (rš). Tarybų Sąjungoje skiepijimas prieš difteriją privalomas visiems. Skiepai prieš difteriją derinami kartu su*

skiepais prieš kokliušą. Iš visų priemonių prieš gripą veiksmingiausi yra specialūs skiepai³. Musmirė prieš pilvo skaudėjimą. Prk.

Šiuose pavyzdžiuose šalia priešingumo reikšmės iškyla ir paskirties atspalvis. Tačiau literatūrinėje kalboje tokiais atvejais paprastai vartojamas prielinksnis nuo su kilmininku, plg.:

Nuomariukai gerai nuo išgąščio. Ktk. Visi žinojo, kad ji turi daugybę visokių žolių, šaknų, skysčių ir akmenėlių nuo įvairių negerovių. Myk-PutS I 26. Reikia vaistų nuo galvos gėlimo, nuo plaukų susivėlimo, nuo rito bildėjimo, nuo šeško smirdėjimo (ps). Alvt. Džiovino ji žoleles: puplaiškius, debesylus nuo širdies silpnumo, baugių sapnų. CvR₁ V 157.

Tačiau kiekviena šių prielinksnių konstrukcijų paskirties santykiai reiškiami kiek kitaip. Prielinksnis nuo tik pasako, jog vienas daiktas yra skirtas atitolinti, atskirti kitam daiktui, o prielinksniu prieš pabrėžiamas ir daiktų priešiškusumas.

4. Lyginimo reikšmė

Iš vietos reikšmės yra išriedėjusi ir lyginimo reikšmė – daiktus, esančius vienas priešais kitą, labai lengva palyginti, vienas jų gali būti fonu kitam⁴.

1) Prielinksnis prieš vartojamas, reiškiant lyginimo santykius su priešpastatymo atspalviu⁵. Priešpastatydami daiktus labiau pabrėžiame jų skirtumą, pvz.: *Sūnus vidutinio ūgio, bet prieš tėvą mažas*. Tokia reikšmė prielinksnis prieš vartojamas šiais atvejais⁶:

a) Būdvardiniuose žodžių junginiuose, kur lyginimo pagrindas pasakomas nelyginamąja būdvardžio forma.

Jie prieš tave visai kvailučiai. JablRR I 663. Mokytojaut prieš pirminkystę lengva. Ktk.

b) Veiksmažodiniuose žodžių junginiuose (rečiau).

Kazbeko viršūnės sniegas temo prieš jų veido baltumą, tarpukalnės aguonų juodieji žiedai balo prieš jų akių, antakių bei kasų juodumą, ir maloniai teškančios Kistynėlės bangų ošimas nyko prieš jų kalbos ir dainų skambumą. VienPL 84.

c) Klausiamuosiuose sakiniuose.

Ką reiškia panagės prieš pieną? BaltPV I 9. Kas jūs esate prieš mane? ŽemR III 582.

2) Neigiamuosiuose sakiniuose prielinksnis prieš vartojamas reikšti lyginimo santykiams su išskyrimo atspalviu.

Prieš lakštingėlės nėra gražesnio giedojimo. Ds. Nėra dainų prieš Lietuvos dainas... Didž-ŽmA 84.

³ Plačiau žr. A. Kučinskaitė, Pastabos dėl veiksmažodžio *skiepyti* vartojimo, „Kalbos kultūra“, 4, Vilnius, 1963, p. 44–46.

⁴ Plg. В. И. С ъ е д и н, Предлоги немецкого языка, Москва, 1963, p. 132, 134, 259.

⁵ Plg. Н. А. Широкова, Из истории предложных конструкций, выражающих сравнительно-сопоставительные отношения, Казань, 1963, p. 17, 28–33.

⁶ Žr. Lietuvių kalbos gramatinė sandara, Vilnius, 1967, p. 89–90.

5. Atpildo reikšmė

Atpildui reikšti prielinksnis *prieš* pavartojamas tik retkarčiais. Tokiais atvejais esti pasakoma, jog vienas daiktas yra iškeičiamas į kitą tokį patį daiktą. Priešingu-
mas čia reiškiasi tuo, jog yra kalbama apie būtinus ar prievartinius mainus.

Galvą prieš galvą reiks atiduoti, atguldyti. Šts. *Pyragas prieš pyragą: kaip tu man, taip aš tau.* Škn. *Aš dabar statysiu vėl dantį prieš dantį.* Škn. *Dovana prieš dovaną.* Ds. *Dėka prieš dėką.* Dkš. *Dabar žodis prieš žodį, kalba prieš kalbą.* GrušMDV 77.

Literatūrinėje kalboje atpildo santykiams reikšti dažniau vartojamas prielinksnis už su galininku, plg.:

*Dantis už dantį, akis už akį. Pirklys tuojaus sutiko ir atidavė katę už lai-
vą (ps).* Pnm.

Tarmėse (kartais ir raštuose) prielinksnis *prieš*, be galininko, dar valdo kilminin-
ką, naudininką ir įnagininką, bet naujų reikšmių su šiais linksniais neturi⁷.

1) Prielinksni *prieš* su kilmininku pasitaikė rasti pavartotą tik erdvės ir lygi-
nimo reikšme.

a) *Gyvenom priešais aptiekos.* Rm. *Priešais jo sėdėjo keli seni ir jauni
vyrai, apsilikę vergų drabužiais.* BalčHP 112. *Senis pastatė medų ant vejelės priešais
mūsų, o man padėjo lėkštelę ir peilį.* KrėvAP 113. *Dar jaunasis nenusėdo nuo širmo
žirgelio, dar neprisiartino į kaitrią ugnelę, dar nepalenkė puikios galvelės prieš savo
senužėlio, prieš jo žilos galvelės...* KrėvP 75. *Važiamom priešais vėjo.* Ėr.

b) *Prieš jos (grūšnios) nebuvo gardesnių.* Ds.

2) Su naudininku prielinksnis *prieš* vartojamas prepoziciškai ir postpozi-
ciškai ir reiškia erdvės bei priešingumo santykius.

a) *Nepadorūs mūsų svotai, prieš mums, prieš mums su kepurėms stovi.* JV 531. *Dainuoja asloj stovėdamos priešais valgantiems.* JR 64. *Bėgęs priešais savo
draugams...* Jrk 19. *Antroje gatvės pusėje, Karaliams priešais, gyvena Staga-
rai.* SimonVK I 101. *Atsistok jam priešais ir pasakyk: „Vilke, vilke, praryk mane“.*
BsMt I 9.

b) *Neklusnus vaikis visą laiką priešais tėvui bamba.* Jnšk. *Geras vaikas tė-
vui prieš nesako.* Trgn.

3) Retkarčiais prielinksnis *prieš* pavartojamas ir su įnagininku.

Tą tavo ženklą visados trokštu turėti prieš akimis savo. Iv. *Nieko tokio neda-
sileisk ko turėtumei prieš akiemis Dievo ir prieš tėvais gėdėties.* Iv. *Bene, aš prieš
jumis teisintis turiu!..* ŽemR III 16.

Mes prieš anais kaip svirpliai išsirodėm. Iv.

⁷ Žr. J. Jablonskis, min. veik., p. 663; E. Fraenkel, min. veik., p. 268; P. Būtėnas, min. veik., p. 118.

УПОТРЕБЛЕНИЕ ПРЕДЛОГА *prieš* (*priešais*) В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

Э. ВАЛЮЛИТЕ

Резюме

Предлог *prieš* в литовском литературном языке употребляется с винительным падежом и помогает выражать следующие отношения:

1. Пространственные отношения, в пределах которых выделяется:

а) Значение местонахождения против чего (кого)-нибудь, напр.: *Strimas vis dar stovėjo prieš Petrą*. — Стримас всё ещё стоял напротив Пятраса.

Данное значение может приобрести оттенок условности, напр.: *Blizga stogas prieš saulę*. — Крыша блестит на солнце (досл.: против солнца).

Со значением места связано и употребление предлога *prieš* при обозначении лица, по отношению к которому проявляется действие или раскрывается признак, напр.: *Dažnai jam pačiam reikėjo prieš žmones raudonuoti*. — Часто ему самому приходилось краснеть перед людьми.

б) Значение направления, напр.: *Prieš srovę plaukti sunku*. — Против течения плыть тяжело.

2. Временные отношения двух видов:

а) Предлог *prieš* употребляется при выражении отрезка времени, предшествующего совершению действия, напр.: *Sako, jau prieš mėnesį vaikščiojęs kaip nesavas*. — Говорят уже месяц тому назад ходил как не свой.

б) При выражении момента совершения действия, напр.: *Stengdavusi prieš miegą sugalvoti sau lengvus sapnus*. — Я старался перед сном придумать себе легкие сны.

3. Данный предлог выражает отношения враждебности, напр.: *Darbininkas negi kovosi prieš darbininką?* — Рабочий, неужели будешь бороться против рабочего?

Это значение может приобрести уступительный оттенок, напр.: *Tėvas prieš savo valią atsiminė...* — Отец против своей воли вспомнил...

4. Предлогом *prieš* выражаются и сравнительные отношения с оттенком противопоставления, напр.: *Jie prieš tave visai kvailučiai*. — Они против тебя совсем глупенькие.

5. В диалектах данный предлог употребляется и для выражения отношений возмездия, напр.: *Galvą prieš galvą reiks atiduoti*. — Голову за (досл.: против) голову придётся отдать.